

Vår nationalistiska kanon

Kjell Goldmann

Der låg ett skimmer öfver Gustafs dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt om du vill,
men det var sol deri, och hur du klagar,
hvar stodo vi om de ej varit till?
All bildning står på ofri grund till slutet,
blott Barbariet var en gång fosterländskt;
men vett blef plantadt, jernhårdt språk blef brutet,
och sången stämd och lifvet menskligt njutet,
och hvad Gustaviskt var blef därför äfven Svenskt.

– *Esaias Tegnér, Sång den 5 april 1836*

Esaias Tegnér's dikt om arvet efter Gustav III har inte fått plats i den "kulturkanon för Sverige" som nu har offentliggjorts i form av ett statligt betänkande.¹ Därmed inte heller Tegnér's ord om att all bildning står på ofri grund och att blott barbariet är fosterländskt. Gustavianismens epok finns dock med bland de hundra företeelser som har kanoniserats. Detta i form av Drottningholmsteatern, vilken drottning Lovisa Ulrika lät bygga – en drottning som var född i Preussen och som, skriver utredningen, "förde med sig internationella idéer och artister till svensk teater". Den kanon som enligt sitt upphov, Tidöavtalet, ska ge oss i Sverige "bildning, gemenskap och inkludering" betonar eljest det svenska ursprunget, inte inspirationen utifrån. Jag återkommer till detta.

Först dock något om vad som är meningen med att uppdra åt en statlig utredning att fastställa – inte bara föreslå, om jag läst rätt – en kanon.

I Svenska Akademiens ordlista definieras kanon som "fastställd norm; Bibels erkända böcker; ett lands klassiska litteratur; förteckning över helgon". Det vill säga som något normativt – som det man *bör* känna till om man ska räknas som bildad, det alla *bör* känna till om det ska råda gemenskap, det nykomlingar *bör* lära sig om de vill bli inkluderade. Det normativa elementet är nedtonat i kanon-betänkandet, där det formuleras som "fönster mot en bredare

1 SOU 2025:92.

bildningsresa” och liknande. Inte desto mindre är tanken att denna kanon ska vara vägledande för både skola och invandrare, och det är åtminstone underförstått att även de av oss som är både vuxna och infödda ska se till att studera Heliga Birgittas uppenbarelser och lyssna till Allan Petterssons sjunde symfoni så att vi inte mäter oss ut ur gemenskapen.

Jag måste erkänna att jag har svårt att ta detta resonemang på allvar. Däremot är denna kanon lätt att förstå som samhällsfenomen. För en nationalistisk rörelse är en berättelse om den egna nationens stolta historia och märkliga prestationer en tillgång. Sedan 2016, när Donald Trump vann presidentvalet och britterna röstade för brexit, har nationalkonservatismens frammarsch varit slående. I Sverige ägnar ett av Tidö-partierna, Sverigedemokraterna, stort utrymme åt nationalism i sitt partiprogram. Att detta blivit Sveriges näst största parti är en del av en internationell tendens.

Det problem som enligt Tidö-partierna behöver åtgärdas tycks likväl vara genuint svenskt: vår särställning i Inglehart-Welzels mångciterade kognitiva karta.² Vi svenskar intar där en extrem position med vår kombination av icke-kollektivism och icke-traditionalism. Det förefaller vara denna traditionslösa individualism som man tänker sig att en svensk kulturkanon är till för att åtgärda.

Utredningen skisserar vad den kallar tre överideologier som präglat ”uppbrottet från den historiska kanonen” sedan 1963. För det första en modernism som vände blicken bort ”från de historiska rötterna, från banden som koppelade ihop generationer”. För det andra en internationalism som medverkade till en ”förståelse av Sverige som radikalt post-nationellt och i grunden ett uttryck för universella ideal som undflydde partikulära och nationella traditioner och begränsningar”. För det tredje en mångkulturalism som betonade kulturell mångfald och ”tolerans för olika värderingar och religioner”. Antinationalismen, skriver utredningen, ”ledde till en blindhet rörande såväl svensk kultur som andra länders”.

I detta läge tänker sig utredningen alltså att en ny kulturkanon kan medverka till ”bildning, gemenskap och inkludering”. Frågan om gemenskap, skriver utredningen, är aktuell ”då oron är stor rörande splittring, segregering, bristande social sammanhållning, misslyckad integration av invandrare, upplevd otrygghet och systemhotande kriminalitet”, varför ”frågan om ett gemensamt ’vi’ uppfattas som alltmer angelägen”. Vad gäller bildning präglas enligt utredningen vår tid av oro rörande skolans förmåga att erbjuda alla unga lika tillgång till ”vårt gemensamma kulturella kapital”. Inkludering tolkar utredningen som motsatsen till mångkulturalism: alla ska ”upptas in i en delad gemenskap”.

2 Den senaste versionen finns på www.worldvaluessurvey.org/WVSNewsShow.jsp?ID=467.

Den kulturkanon som utredningen har fastställt är nationell, vilket är naturligt eftersom internationalism uppfattas som en del av problemet. För den som läst sin Tegnér är det inte självklart att "vårt gemensamma kulturella kapital" består av svenska produkter, men i denna kanon är det så. Det som enligt utredningen "satt varaktig prägel på det svenska samhället och blivit viktiga referenspunkter i svensk kultur och tradition" förutsätts komma från Sverige och inte från utlandet.

Det finns dock undantag. Det mest slående är utredningens svensk-kanonisering av Europarådets konvention om skydd för mänskliga rättigheter av år 1950. Att se just detta internationella avtal som en svensk kulturprodukt motiverar utredningen med att konventionen endast fullföljde en svensk utveckling som startat ett halvsekel tidigare; det låter nästan som om utredningen menar att Sverige var först i Europa med mänskliga rättigheter. Ett annat undantag är, får man säga, *Horologium Mirabile Lundense* som utredningen daterar till 1423, långt innan Lund blev en del av Sverige. Vartill kommer kulturpersoner som invandrat från utlandet – inte bara drottning Lovisa Ulrika utan också Mauritz (Moshe) Stiller på tal om "Gösta Berlings saga" och "Herr Arnes penningar", Cornelis Wreeswijk på tal om Carl Michael Bellman och Georg Riedel på tal om Astrid Lindgren.

Om nu Europakonventionen har en plats i en svensk kulturkanon finns det annat internationellt som också kunde ha kommit i fråga. I den svenska självbild som jag för två decennier sedan försökte fastställa empiriskt – inte normativt – i en undersökning av vad jag på sociologiskt vis kallade Sveriges kollektiva identitet befanns FN spela en huvudroll på både parti- och medborgarnivå.³ I Sveriges nya kulturkanon finns FN med endast i form av Dag Hammarskjölds bok *Vägmärken* och då med hänvisning till att Hammarskjöld personligen var "bärare av en specifikt svensk tradition".⁴

Det är på liknande sätt med en annan hörnsten i det jag kallade Sveriges kollektiva identitet, nämligen alliansfriheten. Denna, som det sägs, 200-åriga tradition övergavs inte förrän 2024. I vår nya kanon finns den med endast i form av stridsflygplanet Viggen som är en av de hundra kanoniserade kulturprodukterna. Däremot ingenting som belyser vilken roll alliansfriheten kom att spela för föreställningen om Sverige som obunden fredskraft. Kanonutredningen daterar Viggen till 1967 när alliansfriheten blivit fredspolitik och inte bara säkerhetspolitik.

3 Se min *Identitet och politik. Nationellt, övernationellt, semi-nationellt* (Stockholm: SNS Förlag, 2008), kap 2.

4 Att EU endast nämns i förbigående kan bero på att Sverige inte blev medlem förrän 1995 medan utredningen ansett en företeelse behöva vara minst 50 år gammal för att kanoniseras. Det kan också bero på att utredningen sett den europeiska integrationen som just en sådan internationalisering som gjort en nationell kulturkanon behövlig.

Ett av alla dokument som belyser denna dubbelhet är Olof Palmes linjetal inför Folk och Försvar 1970, hållet strax efter det att han blivit statsminister.⁵ Talets första del är en realpolitisk utläggning om neutralitetspolitikens nödvändighet. Dess senare del är annorlunda. Samtidigt som vi måste utgå från våra egna vitala intressen, sade Palme, ”vet vi att vi inte kan isolera oss från omvärlden”. Signalord i talet var solidaritet med fattiga och förtryckta, deras nationella frigörelse samt frigörelse från blockuppdelningen. Vår internationella solidaritet, sade Palme, innebär att vi ”uttalar vår mening”, att vi ökar vårt bistånd, att vi engagerar oss i internationellt samarbete. Detta tal, som kunde ha övervägts för kanonisering, åskådliggjorde den blandning av realism och idealism som redan Hammarskjöld representerade och som alltfjämt skymtade i retoriken kring Sveriges kandidatur till FN:s säkerhetsråd 2016.

Man kan tycka att det hör till en nationell kanon som tillkommit i en nationalistisk tid att markera stolthet över det egna landets internationella strävanden, åtminstone genom att nämna personer som Raoul Wallenberg och Folke Bernadotte. Det är svårt att se någon annan förklaring till denna underlåtenhet än att utredningen ser själva internationaliseringen som orsak till problemen i samhället.

Samtidigt är det en smula motsägelsefullt att utredningen upprepar att den ena eller andra kanoniserade företeelsen gjort intryck internationellt: Hilma af Klints Målningarna till templet, Elsa Beskows Tomtebobarnen, Allan Petterssons sjunde symfoni, Ingmar Bergmans Nattvardsgästerna, Emanuel Swedenborg, Carl von Linné, Ikea, annat. Att markera internationell uppmärksamhet är naturligt för en nationalist. Fast tydligtvis inte inom politiken.

Utredningen utgår som nämnts från att även mångkulturalismen varit problematisk. Sverige ska ha en och endast en kultur om det Tidöpartierna kallar gemenskap ska kunna stärkas. Samtidigt innehåller vår nya kanon företeelser med rötter som inte självklart ska räknas som svenska: samiska *Muittalus sámid birr* och två samiska jojkar, Katarina Taikons bok om romska Katitzi, Marstrands synagoga som symbol för den judiska närvaron. Utmärkt, särskilt mot bakgrund av utredningens resonemang om aningslösheten när det gällt att i Sverige integrera människor med ”våldigt annorlunda kultur”. Tidigare befintliga minoritetskulturer är alltså en del av Sverige, det är bara de ”våldigt annorlunda” kulturer som sedan 1960-talet dykt upp som är problematiska.

Jag kan inte låta bli att notera att kanon-utredningen ironiserar över Fredrik Reinfeldt (”öppna våra hjärtan”) och Stefan Löfven (”mitt Europa bygger inga murar”). Sådana positioner är i dag svårare att inta ”för att uttrycka det försiktigt”, konstaterar utredningen med tillfredsställelse.

Jo, nog passar vår nya kulturkanon in i den nationalkonservativa vågen.

5 olofpalme.arbark.se/wp-content/dokument/700202a_storlien.pdf

Enskildheterna i denna och varje annan förteckning över som särskilt viktiga betraktade nationella företeelser kan naturligtvis diskuteras. Det finns författare, konstnärer och musikskapare som jag för min del anser mer kanoniska än några av de nu kanoniserade. Det hade också varit bra om man fått med inte bara 1809 års regeringsform utan också ståndsriksdagens avskaffande 1866 och den (i huvudsak) allmänna rösträttens införande 1918. Det är å andra sidan bra att man tagit med ombudsmannainstitutionens tillkomst 1809, Per Albin Hanssons folkhemstal 1928, makarna Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* 1934 och Saltsjöbadsavtalet 1938, för att nämna några viktiga innovationer.

Problemet är inte urvalet utan det pretentiösa begreppet kanon. Tänk om man i stället som Maciej Zaremba talat om en guidebok⁶ – en guidebok med tips för den svensk eller invandrare som vill fördjupa sin förståelse av Sverige, och för den lärare som förbereder sin undervisning.

Men en statligt fastställd kanon har det blivit.

När den blev offentlig hade jag just avslutat omläsningen av Hjalmar Söderbergs icke kanoniserade *Doktor Glas* och gått över till Leo Tolstoys icke-svenska *Anna Karenina*. Tydligen ett slöseri med tid för den som vill bli bildad, inkluderad och gemenskaplig.

6 Maciej Zaremba, "Lyssna nu, för jag vet något som ni inte vet om Sverige", *Dagens Nyheter*, 25-09-25.